

НОВА ПАРАДИГМА ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: АКТУАЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ ТА МОЖЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ

Наталія Рибнікова

УДК 001.3::[316.422::658.5

У статті наголошено на необхідності зміни панівної цільової установки діяльності підприємств, яка полягає в орієнтації на екстенсивне зростання, показано наявність тенденції усвідомлення цієї необхідності. Зауважено на наявності «зворотнього зв'язку» положень економічної науки стосовно описуваної ними економічної реальності. Проаналізовано сформовані унаслідок слідування усталеній в економічній науці «екстенсивній» парадигмі планування особливості економічних агентів, які блокують її зміну шляхом апелювання до моралі та використання примусових методів. Запропоновано напрямок зміни, що полягає в апелюванні до раціональної свідомості економічних агентів.

Ключові слова: екстенсивне зростання, розвиток, «зворотній зв'язок» економічного знання.

Постановка проблеми. Попри численні прогнози щодо загрозливості продовження сповідування «екстенсивної ідеології», створені прибічниками концепції сталого розвитку, реальна поведінка сучасних економічних агентів продовжує лишатися здебільшого незмінною.

Метою статті визначено аналіз причин усталення економічних традицій і можливостей впровадження нових прескрипцій у практику планування діяльності підприємства.

Актуальність зміни усталеної сучасної економічної парадигми. Говорячи про концептуальні засади планування діяльності підприємств, сучасна управлінська наука дедалі більше наголошує на доцільності відходу від традиційного «екстенсивного зростання» як загальнозрозумілого блага на користь «розвитку», що інтуїтивно сприймається як антипод «зростанню», як протиставлення «інтенсивного» «екстенсивному».

Спираючись на висловлювання ідеологів менеджменту (цитовання будуть наведені нижче), ми поділяємо точку зору, згідно якої зростання сучасними керівниками розглядається як найбажаніший цільовий орієнтир, який перестає бути орієнтиром лише за обставин, які більш або менш тимчасово змушують орієнтуватися на збереження позицій чи їх скорочення.

Починаючи з 1970-х років дедалі гучніше лунають аргументи апологетів концепції сталого розвитку, які, спираючись на екстраполяцію наявних екстенсивних тенденцій, пророкують загальносуспільний колапс, пов'язаний із катастрофічною нестачею природних ресурсів та неприпустимим рівнем забруднення довкілля.

Єдиним «порятунком» вже давно вважається «стримання апетитів» сучасного бізнесу, заміна наявної — «короткострокової» — цільової установи на «довгострокову». Сама наявність цільової установи — в явному чи прихованому вигляді — є обов'язковою складовою будь-якого плану, крім того, вона — за умови своєї нетривіальності — має бути відокремленою від власне планових показників (хоча в реальності ситуація не завжди є відповідною¹).

¹ Г. Саймон вказує на те, ці поняття часто не відмежовуються одне від одного: «у науковій літературі, присвяченій проблемі управління, багато плутанини: подеколи автори вважають, що оцінюють раціональність управління, тоді як насправді вони погоджуються або не погоджуються з окремими цінностями програми» [13, с. 253].

Відсутність цільової установки в розробці плану діяльності підприємства призводить до унеможливлення надання категорії управління характеристики ефективності, оскільки «єдиною точкою опори, на якій базується раціональність, є система цінностей, які піддаються визначенню» [13, с. 266]. В протилежному випадку само «управління» у звичному розумінні «дематеріалізується», а підприємство позбувається рис «свідомої» керованості, і вже немає підстав для ідентифікування будь-якого управлінського рішення як «доброго» чи «поганого», бо «коли не знаєш, куди плити, жоден вітер не буде попутним».

Специфіка ж цієї цільової установки визначає очікування економічних агентів, які — унаслідок їх реалізації в своїй поведінці — змінюють економічну реальність. Західна «індустріальна» цивілізація багатьма дослідниками характеризується як цивілізація з досконалими засобами досягнення неправильних цілей² — ця ситуація часто алегорично представляється як «біг навипередки до прірви».

«Зворотний зв'язок» управлінського знання як запорука доцільності конструювання нової управлінської парадигми. В якості особливостей управлінського знання — як, можливо, і будь-якого іншого «соціального» — ми виділимо дві. З одного боку, розхожує думка про те, що менеджмент створений не менеджерами — у тому сенсі, що управлінська наука часто-густо запозичує аналогії з інших — зазвичай природничих — галузей знань (це констатують або підкреслюють доцільність таких запозичень ідеологи менеджменту: Г. Саймон³, Т. Сааті, К. Кернс⁴, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі⁵; в огляді теорій планування, проведений Г. Мінцбергом зі співавторами, перелічуються дисципліни, положення яких запозичені при розробці кожної з таких теорій⁶). Тобто управлінська наука є «вужчою» від будь-якої природничої науки. Такий стан справ здається природним: при вивченні та описуванні поведінки людини — творіння природи, її «похідної» — доцільно користуватися аналогіями з триваліше вивчених та більш вивчених природничих галузей знань (тим паче, що більше немає чим користуватись), «первісних» до галузей знань соціальних.

З іншого ж боку, особливістю управлінської науки є здатність впливу на досліджуваний об'єкт, яка досягається через сприйняття економічними суб'єктами положень управлінської науки, що призводить до опосередкованого формування їх очікувань та впливає на фактичну поведінку. Описанню цієї особливості управлінського та економічного знання приділено багато уваги П. Друкером⁷, В. Полтеровичем⁸, Т. Сааті та К. Кернсом⁹. Цей «зво-

² Наприклад, Р. Акофф пише, що «технократична культура чревата ризиком отримання правильних рішень для неправильно сформульованих проблем» — на противагу гуманістичній, яка «несе ризик отримання неправильних рішень для правильно поставлених проблем» [1, с. 96]. А. Ейнштейн висловлював подібну думку, коли говорив, що «здається, наш час характеризується досконалістю засобів і плутаниною цілей» (цит. за [14, с. 97]).

³ «Соціальні науки призвичаїлись шукати моделі у більш показових успіхах природничих наук» [17].

⁴ «Науки про планування та управління історично копіювали свої методи і процедури аналізу з природничих наук» [12, с. 16].

⁵ «Керівник має сповідувати дарвінізм у середовищі організацій, аби у світі швидких змін, де виживають найадаптованіші, його організація не опинилась у числі тих, що зникнуть» [9, с. 62].

⁶ Тут згадані: інженерія, теорія систем, кібернетика, економікс, воєнна історія, когнітивна психологія, теорія хаосу, психологічна теорія навчання, політичні науки, антропологія, біологія, політична соціологія, історія [10, с. 274].

⁷ «Парадигма менеджменту базується на уявленнях про дійсність. Їх формують вчені, письменники, викладачі та практики. Але й самі уявлення чинять визначний вплив на те, що в даній галузі знання вважається реальністю, — точніше, те, що вважають реальністю вчені, письменники, викладачі та практики» [7, с. 5].

⁸ «Змінюваність економічних реалій частково спричинюється зворотним впливом економічних теорій на економічну поведінку. Висновки з економічних теорій доволі швидко стають набуттям маси економічних агентів і впливають на формування їх очікувань» [11].

⁹ «Ми говоримо про теперішнє, яке визначає майбутнє. А як щодо майбутнього, яке визначатиме теперішнє? У суспільних та поведінкових науках деякі вчені відстоюють точку зору, що майбутня ціль, в яку вірять люди, може вплинути на їх дії в теперішньому» [12, с. 20].

ротний вплив» економічних теорій на реальний світ, що ними описується, відрізняючи ці теорії від будь-яких природничих, накладає на них більше «відповідальності». Як зауважує П. Друкер, «парадигма природничої науки не впливає на об'єктивний фізичний світ; яку б теорію ми б не прийняли, наприклад, що Сонце обертається навколо Землі, або навпаки, що Земля обертається навколо Сонця, це ніяк не вплине ні на Сонце, ні на Землю» [7, с. 5].

Ці дві вказані особливості управлінсько-економічного знання — «несамостійність» утворення та підвищена «відповідальність» утвореного (яка підвищується ще й зазначеною «несамостійністю» утворення) — у зв'язці створюють образ «жінки за кермом», «мавпи із гранатою», «людини із зброєю, не навченої користуватися нею» абошо. Чи не на укорінення цього образу лунають запитання вчених-менеджерів: «як дізнатися, що для нас добре? Куди можна зайти з таким «нормативним розумінням»? Необхідно зазирнути за межі онтологічного характеру, до філософських і епістемологічних основ і припущень» [12, с. 108]? Якщо так, тоді заспокійливу здається відповідь: «вихідні постулати теорії можуть мати різне походження: відображати повсякденний досвід, позичатися з релігійних уявлень або філософської картини світу, нарешті, прийматися умовно як зручне спрощення. Врешті, момент умовності притаманний навіть тим постулатам, які здаються самоочевидними. Саме тому не існує абсолютно достовірних теорій» [15, с. 356], яка начебто заспокоює та орієнтує на те, що користуватися кермом-гранатою-зброєю жінка-мавпа-людина доки не збирається.

Розділяючи думку про доцільність використання при будіванні управлінських та економічних концепцій метафор-аналогій з природничих наук взагалі, ми вважаємо, що нехтувати паралельним поясненням вибору саме цієї конкретної метафори-аналогії небезпечно. В іншому випадку відсутні механізми відслідковування «ступеню адекватності» цієї метафори змінюваним економічним реаліям в процесі «зворотного зв'язку» утвореної за допомогою цієї метафори економічної теорії. І тоді неадекватність використовуваної метафори зі всією своєю очевидністю проявляється лише під час закінчування «природного експерименту».

Ілюстрацією цієї думки може виступати історія перегляду положення економічної парадигми щодо необмеженості природних ресурсів¹⁰ (хоча точніше було б говорити не про положення щодо необмеженості, а про відсутність положення щодо обмеженості природних ресурсів). Про неадекватність цього положення говорили давно¹¹, проте ці аргументи не набували широкого розповсюдження та не змінювали економічної парадигми, яка могла б вплинути на надто спрощено описувану нею реальність — аж до недавніх часів, коли людство загалом та світова економічна система зокрема безпосередньо стикнулися з нестачею природних ресурсів.

¹⁰ З цього приводу красномовно висловлюється С. Кара-мурза: «Важко виявити раціональні витоки цієї догми, що вочевидь протирічить здоровому глузду. Певний вплив, видимо, здійснила віра, яка йде від натурфілософії та алхіміків, в трансмутацію елементів і в те, що мінерали ростуть в землі. Цю віру, сприйнятну фізіократами та якоюсь мірою наявна у А. Сміта, було викорінено з наукового мислення, але, у дивний спосіб, збережено в політекономії в очищеному від явної містики вигляді» [8].

¹¹ Про це йшлося у книзі У. Джевонса «Вугільне питання» (1865), праці Р. Клаузіуса «Про запаси енергії в природі та їх оцінка з точки зору використання людиною» (1885), «Енергетичній соціології» В. Оствальда; О. Нойрат розвивав підходи до економічних розрахунків «у натурі», намагаючись включити до них «енергетичну складову». У своїй праці «Труд людини та його відношення до розподілу енергії» (1880) С. Подолінський, сприйнявши другий закон термодинаміки, передбачав і доводив необхідність доповнення трудової теорії вартості К. Маркса енергетичним балансом, обґрунтовуючи та розраховуючи граничне співвідношення витрат сонячної енергії на одиницю енергії людської праці, яке дає змогу продукувати Землею необхідний — для забезпечення сталого розвитку людства — потік від'ємної ентропії [8].

Наразі спостережуваний перехід до концепції «сталого розвитку»¹², ключовою категорією якого є «інтерналізація екстерналій»¹³ є вимушеною відповіддю на безпосереднє стикання з конкретним бар'єром — і, здається, лише з ним. Ця вимушена міра також не додає принципової далекоглядності впливу економічної теорії на економічну реальність, а нагадує радше рефлекторну реакцію організму на безпосередній подразнювач, дещо виховуючи у душі нагадування про наявність загроз, але не даючи розуміння щодо умов їх подальшого виникнення.

Зважаючи на те, що такі загрози виникатимуть дедалі частіше (хоча б унаслідок зростання кількості та «розмірів» економічних суб'єктів, яке означає дедалі більшу заповнюваність або навіть вже підвищення щільності заповненої «ніші», відведеної для економічної системи, що призводить до підвищення змінюваності та зниження прогнозованості оточуючого середовища кожного з економічних агентів, пов'язаних із вимушеною «зчепленістю» економічних агентів та їх природною «провідністю» будь-яких «імпульсів», що виникають за чи попри ініціативи кожного з них), підвищується актуальність не лише формулювання критеріїв вибору альтернативної економічної парадигми, формулювання її положень і розробки конкретних рішень щодо їх впровадження, але й пришвидшення сприйняття цієї нової парадигми економічними агентами.

Потенційні механізми каталізації «зворотного зв'язку» прескриптивної управлінської парадигми. Питання сприйняття широким загалом теоретиків та особливо практиків від управління будь-якої теорії, положення якої відрізнятимуться від традиційних, не є тривіальним і пояснюється не тільки — і не стільки — природним для будь-якої живої істоти, що перебуває у відносно задовільних умовах, небажанням змін, скільки специфікою створеної традиційною економічною парадигмою економічної реальності.

Науковцями — здебільшого неекономічного та неуправлінського напрямків — неодноразово (див., наприклад, огляд у [8]) підкреслювалась «нечуттєвість» теоретиків і практиків від менеджменту до начебто очевидних висновків про неминучість загальносоціального лиха за умов збереження сучасної економічної парадигми та продовження наявних тенденцій економічної поведінки.

Апологети концепції «сталого розвитку» і досі — коли людство начебто знаходиться на межі, поза якою розпочинаються незворотні процеси, несумісні з подальшим існуванням Homo Sapiens як виду (див., наприклад, [3]) — дивуються живучості усталених шаблонів «еготистичної» економічної поведінки та констатують далекість до загального розуміння економічними агентами необхідності їх змінювати; і недовіра пропонуваної «очевидної» аргументації сприймають як сигнал до ініціювання дій іншого роду — примусових, що передбачають жорстке втручання держави у ринкові механізми та нав'язування нових правил гри¹⁴.

¹² Цей термін, по суті запропонований століттям раніше, було офіційно введено в «обіг» в 1987 році, під час доповіді «Наше спільне майбутнє» Комісії Брундтланд, присвяченої глобальним прогнозам стану природного середовища.

¹³ Тобто включення до витрат підприємств низки витрат, які раніше витратами не вважалися, як-от врахування забруднення повітря чи іншого природного середовища при виробництві продукції. Окремі автори пропонують зобов'язати корпорації «взяти на себе всю відповідальність за повний цикл «життя» продуктів, що ними виробляються» [6, с. 348].

¹⁴ Наприклад, Дж. Гелбрейт в якості «рішень» пропонує ліквідувати недоліки ринкової системи шляхом «перетворення зовнішнього зиску на внутрішній, встановлення відповідних меж для необмеженого зростання (підприємств)» [5]; у передумові до [3] В. Данілов-Данільян пише, що «настройка параметрів» економіки в жодному випадку не може відбуватись автоматично, подібно до того, як на ринку формуються ціни» [3, с. 18].

Попри сприйняття беззаперечної необхідності такого вимушеного втручання, вважаємо, що сутність і способи впровадження цих механізмів мають два недоліки для довготривалої перспективи функціонування економічної системи: будучи вимушеною мірою реагування на конкретний виклик (чи наслідок?) функціонування економічної системи, ці механізми принципово не розв'язують проблем, що виникатимуть надалі, а будучи нав'язаними «ззовні», вірогідно саботуватимуться призвичаєними до вільного прояву «раціональної» поведінки економічними агентами та знижуватиме ефективність цих примусових механізмів навіть для розв'язання виниклої конкретної актуальної проблеми.

Проте зауважимо, що не «насильство» ринкової економіки само по собі вірогідно викликати протидію і гальмуватиме розв'язання актуальної проблеми, а принципове, органічне несприйняття окремими, «атомістичними»¹⁵ економічними агентами аргументів на кшталт неминучості загальносупільних колапсів. І дійсно, яке відношення має окремий економічний агент до начебто невідворотності загальносупільного лиха? Що він має робити — невже змінювати власну — «одичину» — поведінку? Це ж «нераціонально»! І двічі «нераціонально», наважуючись такі змінювати її, покладатися на не, що інші економічні суб'єкти діятимуть у такий саме спосіб.

Вважаємо, що саме через цю «надраціональність» економічних агентів західної цивілізації, започатковувані спроби імплантувати до сучасної економічної парадигми компонент «сталості» майже приречені на невдачу¹⁶; будь-які «адміністративні» методи викликати змуну лозунгів без зміни дій, а апелювання моральними категоріями викликати нерозуміння — як несумісне із самою економічною логікою. Тож, спроби впровадження принципів сталого розвитку тепер а бо чогось ще в майбутньому — за тим самим сценарієм — на коригування проблем, що невідворотно продуціюватимуться унаслідок «зростання» західної економічної системи та «раціональності» її поведінки щонайменше стикатимуться із перешкодами.

Що ж до східної цивілізації, яка багатьма дослідниками¹⁷ протиставляється західній як такої, що «знає ціну всього, але не знає цінності нічого», і «первинність» якої засвідчується антропологами¹⁸, то впровадження принципів сталого розвитку в цьому випадку не є актуальним, оскільки поведінка східного «економічного агента» не є далекою від запропонованих взірців.

Тож виходить, що створювана наразі парадигма сталого розвитку не є актуальною з точки зору необхідності впровадження до «східних» способів господарювання, а «західні» способи — безпосередні «винуватці» у створенні кризової ситуації нестачі природних ресурсів та забруднення довкілля — чинять неабиякий опір введенню нових правил гри, що обмежуватимуть звичні.

Сьогодні, на нашу думку, ми маємо нагоду спостерігати за черговими спробами насильно «вибити» економічну систему із зайнятої — за часів припустимого нехтування по-

¹⁵ Таке припущення щодо «природи» економічних агентів, сформованої положеннями економічної теорії, С. Кара-Мурза пояснює у такий спосіб: «під час Наукової революції сформувалось нове світосприйняття, проникнуте ньютонівським механіцизмом. Воно й зумовило і головні догми філософії господарства, і властиву їй антропологічну модель (homo economicus) – індивідуум як атом людства, що виступає на ринку як раціональний економічний агент» [8]. Подібну ж думку висловлює Г. Саймон: «в економіці загальноприйнятим є послугуватися механікою Ньютона і шукати економічні еквіваленти законам руху. Здається, утім, що це не єдина модель науки, і вона не є правильною для наших цілей.» [17].

¹⁶ «Здійснене під тиском екологічних рухів (і навіть Конгресу США) “зелене маскування” означало лише зміну фразеології. Не було навіть мови про те, аби переглянути фундаментальні положення моделі розвитку» [8].

¹⁷ Наприклад, Г. Гадамер зазначає, що «у великих культурах Сходу характерною рисою знання є, наприклад, підпорядкованість його технічного впровадження пов'язувальним силам суспільного розуму, хай навіть шкодячи розкриттю особистісних здібностей» [4, с. 56].

¹⁸ К. Леві-Стросс в «Структурній антропології» пише: «розвиток Заходу передбачає безумовний пріоритет культури над природою — со-підпорядкованість, яка не визнається майже ніде за межами ареалу індустріальної цивілізації» (цит. за [8]).

статулом обмеженості природних ресурсів — ніші, до якої вона призвичаїлася, і — за цією призвичаєністю та «надраціональністю», яка не передбачає оцінки ступеню наповненості зайнятої ніші¹⁹ — прямує до логічного кінця у поставленому сучасною економічною парадигмою природному експерименті. Вже зараз загальнозрозумілим стає привілейований стан країн-власників дефіцитних ресурсів, набирає оберти торгівля квотами на викиди — «внутрішньовидова конкуренція» значно підсилюється, стаючи найголовнішим — або навіть єдиним, зважаючи на порівняну неважливість інших — фактором суперництва.

Вважаємо, що навіть за умов сильної політичної волі та тотального примушення з боку держави змінити правила гри положення буде виправлено не принципово, оскільки нові загрози — за подальшого наповнення переповненої ніші — не змусять себе чекати. Крім того, за небажання погоджуватись на нові правила, «внутрішньовидова конкуренція» має виштовхнути із зайнятої ніші слабкіших конкурентів, лишивши на той момент найсильніших продовжувати природний експеримент та — у міру витрачання сил у дедалі жорсткішій конкуренції — поступово переходити у категорію найслабкіших та у певний момент часу також бути виштовхнутими.

Цей експеримент, однак, має перерватися, і невіддалена наявність його аутсайдерів змушує дедалі більшу їх кількість бути «чутливішими» до пропозицій нових правил поведінки, чим спричиняє актуальність розробки цих пропозицій, які мають допомогти не лише у виниклій ситуації (і, скоріше, у виниклій — «запущеній» — вже не допоможуть), а стати основою взагалі нового — «безкризового» — бачення ведення економічної діяльності. Ми вважаємо, що саме «критична вага» сьогоднішніх потенційних аутсайдерів дає шанси замінити традиційної картини економічного світу новими уявленнями та поступовим перетворенням описуваної дійсності — раніше це було принципово неможливо²⁰.

Обґрунтування нових прескриптивних паттернів поведінки — задля уможливлення їх впровадження — має вестися, на нашу думку, загальнонауковими методами, які апелюватимуть до раціональної — але все ж таки дещо знерационаленого сучасним становищем, що дедалі ускрнююється, — свідомості сучасних економічних агентів. В якості способу розробки та обґрунтування ми вважаємо за доцільне послуговуватися загальними організаційними методами, пропонуваними О. Богдановим і Г. Щедровицьким. Такий підхід — на противагу «моралізованому» або «адміністративному» — є ефективним, оскільки, абстрагуючись від конкретного «наповнення» задачі та розв'язуючи цю задачу на «абстрактному» рівні (а ймовірність розв'язання за абстрактної постановки задачі значно підвищується²¹), конкретизовані отримані висновки не мають ігноруватися раціональними економічними агентами, оскільки апелюватимуть до переконання у невідповідності для того, що нині розуміється ними як власні інтереси.

Показавши неможливість тривалого продовження наявних тенденцій, загальносистемні закономірності мають дати відповідь щодо напрямів змін для забезпечення «процвітання» у довгостроковій перспективі. Саме ці рекомендації мають лягти в основу для формування прескрипційних систем планових показників діяльності підприємства.

Можна сказати, що подальше дослідження триватиме в межах напрямку «конструювання організацій» — виниклого на початку 1960-х років як «результат застосування ідей

¹⁹ В. Данілов-Данільян у передумові до [3] пише, що «філософія «на наш вік вистачить»...фактично домінує у свідомості більшості» [3, с. 13 – 14].

²⁰ Про відсутність до теперішнього часу праць з оцінки адекватності уявлень про економічні реалії пишуть П. Друкер: «незважаючи на свою значимість, уявлення про дійсність рідко піддаються аналізу» [7, с. 5], В. Данілов-Данільян («дуже мало робит, де зачіплялась би проблема співвідношення інструментарію та реальності» [1, с. 12]).

²¹ О. Богданов зазначає, що «весь досвід науки переконує нас, що можливість і ймовірність розв'язання задач збільшуються при постановці їх в загальній формі. Якби б питання про відстань, припустимо, від Землі до Місяця розв'язувався як самостійне, конкретне питання, воно б не знайшло відповіді й досі» (20-ті роки 20-го століття) [2].

системного аналізу до проблеми підвищення ефективності організацій» [16, с. 3], намагаючись при конструюванні прескриптивних систем планових показників поєднати прескриптивну модель, отриману внаслідок формування оптимальної поведінки специфічної системи-підприємства та описову модель, отриману в результаті підбору аналогій з числа економічних показників емпірично отриманим критеріям прогресу.

Висновки. Концепція управління підприємствами, орієнтована на екстенсивне зростання, є неадекватною сучасним умовам функціонування підприємств, які склалися саме завдяки слідуванню цій установці реальними економічними агентами.

«Зворотний зв'язок», який чинить — опосередковано через формування очікувань і, відтак, поведінки економічних агентів — управлінська парадигма на реальність, яку, в свою чергу, відображає, відкриває можливості зміни тієї загрозливої ситуації, що наразі складається і в подальшому — за збереження наявних тенденцій — має лише ускладнюватись.

«Атомістичність», при звичайності до вільного вибору поведінки та егоїстична раціональність є тими особливостями сучасного економічного агента «індустріальної цивілізації», що сформовані сучасною економічною парадигмою та блокують можливість її змін шляхом апелювання до моральності та запровадження примусових методів.

Єдиним механізмом створення нової прескрипції, що матиме шанси бути прийнятою, є апелювання до раціональності економічних агентів, зокрема, використовуючи положення загальносистемного підходу. Це має підвищити шанси розв'язати задачу організації господарювання принципово, а не для конкретно виниклої проблемної ситуації, що на сьогодні пов'язана із нестачею природних ресурсів і забрудненням довкілля.

1. Акофф Р. Планирование будущего корпорации. — М.: Прогресс, 1985. — 327 с.
2. Богданов А. А. Тектология: всеобщ. организационная наука. — М.: Финансы, 2003. — 496 с.
3. Браун Л. Экоэкономика: как создать экономику, оберегающую планету. — М.: Весь Мир, 2003. — 392 с.
4. Гадамер Г.-Г. История понятий как философия // Актуальность прекрасного. — М.: Искусство, 1991. — С. 26–60.
5. Гелбрейт Дж. Экономические теории и цели общества. — <http://e2000.kyiv.org>.
6. Грааф де Дж, Ванн Д., Нэйлор Т. Потреблятьство: болезнь, угрожающая миру. — М.: Ультра. Культура, 2003. — 392 с.
7. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. — М.: Вильямс, 2007. — 276 с.
8. Кара-Мурза С. Научная картина мира, экономика и экология. — <http://www.kara-murza.ru/books/eces/eces0.html>.
9. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. — М.: Дело, 1999. — 800 с.
10. Минцберг Г., Альстренд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий. — СПб.: Питер, 2001. — 336 с.
11. Полтерович В. М. Кризис экономической теории. — http://bookred.ru/obzor_100929.html.
12. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем. — М.: Радио и связь, 1991 — 224 с.
13. Саймон Г., Смитбург Д., Томпсон В. Менеджмент в организациях. — М.: Экономика, 1995. — 335 с.
14. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение. — М.: Прогресс, 1989. — 528 с.
15. Философия социальных и гуманитарных наук / Под общ. ред. С. А. Лебедева. — М.: Акад. проект, 2008. — 732 с.
16. Янг С. Системное управление организацией. — М.: Советское радио, 1972. — 454 с.
17. Simon H. Rational decision-making In business organizations. — http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1978/simon-lecture.pdf.